O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING INVESTITSIYALAR VA SAVDO SOHASIDAGI YANGI STRATEGIYASI: XORIJIY INVESTITSIYALARNI JALB ETISH VA HIMOYA QILISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Kengesbaeva Suliuxan Maxsetbay qizi
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
suliukhankengesbaeva@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur tezisda O‘zbekiston Respublikasida xorijiy investitsiyalarni jalb etish va ularni himoya qilish tizimini takomillashtirishning nazariy, metodologik va amaliy jihatlari tadqiq etilgan. Global iqtisodiy noaniqlik, geosiyosiy xatarlar va xalqaro kapital harakatidagi o‘zgarishlar sharoitida investitsiyalarni sug‘urtalash mexanizmlarining iqtisodiy ahamiyati asoslangan. O‘zbekistonda investitsiya faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar, investitsion muhit va xalqaro investitsiya bitimlari tahlil qilingan. Shuningdek, xorijiy investorlarning mulkiy manfaatlarini himoya qilish, siyosiy xatarlarni sug‘urtalash, xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni kengaytirish hamda investitsiyalarni boshqarishning raqamli mexanizmlarini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *xorijiy investitsiyalar, investitsion muhit, investitsiyalarni sug‘urtalash, siyosiy xatarlar, xalqaro investitsiya bitimlari, MIGA, investorlar huquqlarini himoya qilish, investitsiya strategiyasi.*

Аннотация. *В тезисе исследуются теоретические, методологические и практические аспекты совершенствования системы привлечения и защиты иностранных инвестиций в Республике Узбекистан. Рассматриваются механизмы страхования инвестиционных рисков в условиях глобальной экономической неопределённости, анализируются нормативно-правовая база, международные инвестиционные соглашения и инструменты защиты интересов иностранных инвесторов. Разработаны предложения по расширению политического страхования инвестиций, развитию международного сотрудничества и цифровизации инвестиционного мониторинга.*

Ключевые слова: *иностранные инвестиции, инвестиционный климат, страхование инвестиций, политические риски, международные инвестиционные соглашения, защита инвесторов.*

Abstract. *This thesis examines theoretical, methodological and practical aspects of improving the system of attracting and protecting foreign investment in Uzbekistan. It analyzes investment insurance mechanisms under global economic uncertainty, the national legal framework, international investment agreements and investor protection instruments. Proposals are developed to expand political risk insurance, strengthen international cooperation and introduce digital investment monitoring mechanisms.*

Keywords: *foreign investment, investment climate, investment insurance, political risks, international investment agreements, investor protection.*

1. KIRISH

Jahon iqtisodiyotida globallashuv jarayonlarining chuqurlashuvi, xalqaro kapital oqimlarining kengayishi hamda ishlab chiqarish va savdo munosabatlarining transmilliy tus olishi xorijiy investitsiyalarning milliy iqtisodiyotlar taraqqiyotidagi ahamiyatini oshirmoqda. Xorijiy investitsiyalar mamlakatlarda ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va eksport salohiyatini rivojlantirishning muhim moliyaviy manbalaridan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, investitsion muhitni yaxshilash va xalqaro iqtisodiy aloqalarni kengaytirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan hisoblanadi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni bilan tasdiqlangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi hamda 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida investitsiyalarni jalb etish, iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish va tadbirkorlik muhitini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilgan [1;2] .

Shu bilan birga, xalqaro iqtisodiy munosabatlarda geosiyosiy keskinliklar, valyuta kurslarining o‘zgaruvchanligi, savdo cheklovlari va moliyaviy beqarorlik xorijiy investorlar uchun qo‘shimcha xatarlarni yuzaga keltirmoqda. Bunday sharoitda investitsiyalarni jalb etishning o‘zi yetarli bo‘lmay, ularni iqtisodiy, huquqiy va siyosiy xatarlardan himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning maqsadi O‘zbekistonda xorijiy investitsiyalarni jalb etish va himoya qilish tizimining amaldagi holatini o‘rganish hamda investitsiyalarni

sug‘urtalash mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning obyekti O‘zbekiston Respublikasida xorijiy investitsiyalarni jalb etish va himoya qilish bilan bog‘liq iqtisodiy munosabatlar hisoblanadi. Tadqiqotning predmetini esa xorijiy investitsiyalarni sug‘urtalash, siyosiy xatarlarni boshqarish va investorlar huquqlarini himoya qilish mexanizmlari tashkil etadi.

2. TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida tizimli tahlil, qiyosiy tahlil, statistik guruhlash, iqtisodiy-mantiqiy umumlashtirish va institutsional yondashuv usullaridan foydalanildi. Mazkur metodlar xorijiy investitsiyalarni himoya qilish tizimining nazariy asoslarini, normativ-huquqiy bazasini va amaliy rivojlanish tendensiyalarini kompleks o‘rganish imkonini beradi.

Investitsiyalar iqtisodiy o‘sishning muhim omili sifatida J.M. Keynsning investitsiyalar va yalpi talab o‘rtasidagi bog‘liqlik haqidagi qarashlari, R. Solouning iqtisodiy o‘sish modeli hamda P. Romerning endogen iqtisodiy o‘sish nazariyasi asosida tahlil qilindi [3;4;5]

Shuningdek, J. Danningning xalqaro ishlab chiqarish va to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni izohlovchi eklektik paradigmasi xorijiy investorlarning mamlakat tanlash omillarini baholashda nazariy asos sifatida qo‘llanildi [6] .

Tadqiqotning axborot bazasini O‘zbekiston Respublikasining normativ-huquqiy hujjatlari, Statistika agentligi ma’lumotlari, BMTning Savdo va taraqqiyot konferensiyasi (UNCTAD), Jahon banki hamda Ko‘p tomonlama investitsiyalarni kafolatlash agentligi (MIGA) hisobotlari tashkil etdi.

Tahlilda asosiy e’tibor investitsiyalarning hajmi, moliyalashtirish manbalari, xalqaro investitsiya bitimlari va siyosiy xatarlarni sug‘urtalash vositalarining o‘zaro bog‘liqligiga qaratildi.

3. NATIJALAR VA MUHOKAMA (RESULTS AND DISCUSSION)

3.1. O‘zbekistonda xorijiy investitsiyalarni jalb etishning amaldagi holati

O‘zbekistonda investitsiya faoliyatini rivojlantirish iqtisodiy islohotlarning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, mamlakatda investitsion muhitni yaxshilash, investorlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish hamda xususiy kapital oqimini kengaytirishga qaratilgan institutsional islohotlar amalga oshirilmoqda.

2019-yil 25-dekabrda qabul qilingan O‘RQ-598-son “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonun investitsiya munosabatlarini tartibga solish, investorlar huquqlarini himoya qilish va investitsiya faoliyatining huquqiy asoslarini belgilashda muhim o‘rin tutadi [7] .

Mazkur qonunchilik bazasi xorijiy investorlar uchun huquqiy kafolatlar yaratish bilan birga, investitsiya loyihalarini amalga oshirish jarayonida davlat organlari va investorlar o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solishga xizmat qiladi.

Statistik ma’lumotlar mamlakatda investitsiya faoliyatining kengayib borayotganini ko‘rsatadi. Xususan, 2024-yilda asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi 507,5 trillion so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2025-yilda ushbu ko‘rsatkich 591,1 trillion so‘mga yetgan. Bu nominal hisobda qariyb 16,5 foizlik o‘sishni anglatadi [8] .

2026-yilning birinchi yarim yilligida esa asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi 338,9 trillion so‘mni tashkil etib, o‘tgan yilning mos davriga nisbatan 17,5 foizga oshgan.

1-jadval. O‘zbekistonda asosiy kapitalga investitsiyalar dinamikasi

Davr	Investitsiyalar hajmi	O‘sish tendensiyasi
2024-yil	507,5 trln so‘m	Bazaviy davr
2025-yil	591,1 trln so‘m	16,5% nominal o‘sish
2026-yil I yarim yillik	338,9 trln so‘m	17,5% yillik o‘sish

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlari asosida tuzilgan [8] .

Jadval ma’lumotlari investitsiya faolligining o‘sib borayotganini ko‘rsatadi. Biroq asosiy kapitalga investitsiyalar umumiy investitsion xarajatlarni ifodalashi sababli ularni to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hajmi bilan tenglashtirish mumkin emas.

Investitsiyalar tarkibida xorijiy investitsiyalar, xalqaro moliya institutlari mablag‘lari, davlat kafolati ostidagi kreditlar va boshqa moliyalashtirish manbalari mavjud. Shu sababli investitsiya siyosati samaradorligini baholashda nafaqat umumiy hajm, balki investitsiyalarning manbalari, texnologik tarkibi, iqtisodiy samaradorligi va uzoq muddatli ta’sirini ham hisobga olish zarur.

3.2. Xorijiy investitsiyalarni sug‘urtalashning iqtisodiy ahamiyati

Xorijiy investitsiyalarni sug‘urtalash investitsiya faoliyati davomida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muayyan xatarlar natijasida investorlarning moliyaviy yo‘qotishlarini kamaytirishga qaratilgan iqtisodiy-huquqiy mexanizmdir.

An’anaviy sug‘urta vositalaridan farqli ravishda, investitsiyalarni sug‘urtalashda siyosiy va institutsional xatarlar alohida ahamiyat kasb etadi. Bunday xatarlarga quyidagilar kiradi:

- siyosiy beqarorlik va qurolli mojarolar;
- investitsiya obyektining milliylashtirilishi yoki ekspropriatsiya qilinishi;

- foyda va kapitalni xorijga o‘tkazish bilan bog‘liq cheklovlar;
- davlat yoki davlat tashkilotlari tomonidan shartnoma majburiyatlarining bajarilmasligi;
- investorlarning mulkiy huquqlariga zarar yetkazuvchi ayrim davlat choralarining qo‘llanilishi.

Siyosiy xatarlarni sug‘urtalash xorijiy investorlarning ehtimoliy zararlarini qoplash orqali investitsiya loyihalarining moliyaviy barqarorligini oshirishga yordam beradi. Bunda sug‘urta shartnomalarida qamrab olinadigan xatarlar, istisnolar, sug‘urta muddati va qoplama chegaralari aniq belgilanishi lozim.

Xalqaro amaliyotda Jahon banki guruhiga kiruvchi MIGA siyosiy xatarlarni sug‘urtalash va investitsiyalarni kreditlashni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini taqdim etadi. MIGA kafolatlari ekspropriatsiya, valyutani konvertatsiya qilish va o‘tkazish cheklovlari, urush va fuqarolik tartibsizliklari hamda ayrim shartnoma buzilishi holatlari kabi xatarlarni qamrab olishi mumkin. Bunda kafolatlarning amal qilishi tegishli shartnoma shartlari va loyiha xususiyatlariga bog‘liq.

Mazkur mexanizmlardan foydalanish xorijiy investorlar uchun siyosiy xatarlarni boshqarish imkoniyatlarini kengaytiradi va uzoq muddatli investitsiya loyihalarini moliyalashtirishga ko‘maklashadi.

O‘zbekiston uchun ushbu yo‘nalishda MIGA, Jahon banki guruhi va boshqa xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni kengaytirish investitsiya loyihalarining risk profilini yaxshilashning muhim vositalaridan biri hisoblanadi.

3.3. Xalqaro investitsiya bitimlari va investorlar huquqlarini himoya qilish

Xorijiy investitsiyalarni himoya qilish tizimida ikki tomonlama investitsiya bitimlari muhim institutsional vosita hisoblanadi. Bunday bitimlar investorlarning huquqiy maqomi, investitsiyalarga nisbatan muomala standartlari, kompensatsiya shartlari va investitsiya nizolarini hal etish tartiblarini belgilaydi.

UNCTAD ma’lumotlariga ko‘ra, xalqaro investitsiya bitimlari investitsiyalarni himoya qilishning xalqaro huquqiy asoslarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekistonning xalqaro investitsiya hamkorligi doirasida investitsiyalarni rag‘batlantirish va o‘zaro himoya qilishga qaratilgan bitimlarni rivojlantirish mamlakatning xalqaro investitsiya tizimiga integratsiyalashuvini kuchaytiradi.

Biroq investitsiya bitimlarining mavjudligi o‘z-o‘zidan investitsion xatarlarning to‘liq bartaraf etilishini anglatmaydi. Ularning samaradorligi huquqiy normalarning aniqligi, davlatning xalqaro majburiyatlarga rioya qilishi, nizolarni hal etish mexanizmlari va amaliy ijro imkoniyatlariga bog‘liq.

Shu munosabat bilan investitsiya bitimlarini ishlab chiqishda quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratish maqsadga muvofiq:

Birinchidan, xorijiy investorlarning mulkiy huquqlarini himoya qilish kafolatlarini aniq belgilash.

Ikkinchidan, davlatning qonuniy tartibga solish vakolatlarini saqlagan holda investorlar manfaatlari va jamoat manfaatlari o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash.

Uchinchidan, investitsiya nizolarini muqobil hal etish, mediatsiya va xalqaro arbitraj mexanizmlaridan foydalanish imkoniyatlarini rivojlantirish.

To‘rtinchidan, investitsiya shartnomalari bo‘yicha majburiyatlarni bajarish monitoringini kuchaytirish va huquqiy axborotning ochiqligini ta’minlash.

Mazkur chora-tadbirlar investorlarning mamlakat huquqiy tizimiga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

3.4. Xorijiy investitsiyalarni himoya qilish tizimini takomillashtirish yo‘nalishlari

Tadqiqot natijalari xorijiy investitsiyalarni sug‘urtalash tizimini takomillashtirishda davlat siyosati, xalqaro hamkorlik, sug‘urta infratuzilmasi va raqamli monitoring mexanizmlarini o‘zaro uyg‘unlashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

2-jadval. Xorijiy investitsiyalarni himoya qilish tizimini takomillashtirish bo‘yicha takliflar

Muammo	Taklif etilayotgan mexanizm	Kutiladigan natija
Siyosiy xatarlarning yuqoriligi	MIGA va xalqaro sug‘urta institutlari bilan hamkorlikni kengaytirish	Investorlarning moliyaviy xatarlarini kamaytirish
Sug‘urta qoplamalarining cheklanganligi	Investitsiya xatarlarini qamrab oluvchi yangi sug‘urta mahsulotlarini ishlab chiqish	Sug‘urta xizmatlaridan foydalanishni kengaytirish
Huquqiy nizolar ehtimoli	Investitsiya bitimlari va shartnomalarining huquqiy ekspertizasini kuchaytirish	Investorlar huquqlarini himoya qilish
Investitsiya loyihalari monitoringining yetarli emasligi	Raqamli investitsiya monitoringi platformasini joriy etish	Shaffoflik va nazorat samaradorligini oshirish

Investitsiyalar samaradorligini baholashdagi kamchiliklar	NPV, IRR va risklarni hisobga oluvchi baholash usullarini qo‘llash	Investitsiya mablag‘laridan samarali foydalanish

Manba: muallif ishlanmasi.

Birinchi yo‘nalish — siyosiy xatarlarni sug‘urtalash infratuzilmasini rivojlantirish. Bunda xorijiy investitsiyalarni sug‘urtalash bo‘yicha xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kuchaytirish, yirik infratuzilma loyihalariga xalqaro kafolatlarni jalb etish va sug‘urta qoplamalarining amaliy imkoniyatlarini kengaytirish muhimdir.

Ikkinchi yo‘nalish — investitsiyalarni sug‘urtalash bozorini rivojlantirish. Sug‘urta tashkilotlari tomonidan xorijiy investitsiyalarga xos xatarlarni baholash metodologiyasini takomillashtirish, sug‘urta mukofotlarini risk darajasiga muvofiq belgilash va qayta sug‘urtalash mexanizmlaridan foydalanish zarur.

Uchinchi yo‘nalish — investitsiya loyihalarini kompleks baholash. Investitsiya loyihalarini tanlashda sof joriy qiymat (NPV), ichki rentabellik normasi (IRR), qoplanish muddati va siyosiy xatarlarning ehtimoliy ta’sirini hisobga olish loyihalarning iqtisodiy samaradorligini oshiradi.

To‘rtinchi yo‘nalish — raqamli monitoring tizimini shakllantirish. Investitsiya loyihalarining moliyalashtirilishi, amalga oshirilishi, sug‘urta holati va kutilayotgan natijalarini yagona elektron platformada kuzatish axborot almashinuvi va boshqaruv samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Beshinchi yo‘nalish — investitsiya va savdo siyosatini o‘zaro integratsiyalash. Eksportga yo‘naltirilgan ishlab chiqarish, xalqaro qiymat zanjirlariga integratsiya va texnologiyalar transferini rag‘batlantirish xorijiy investitsiyalarning iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, xorijiy investitsiyalarni sug‘urtalashni takomillashtirish faqat sug‘urta qoplamalarini kengaytirish bilan cheklanmasligi kerak. U huquqiy kafolatlar, institutsional hamkorlik, investitsiya loyihalarini baholash va raqamli boshqaruvni qamrab oluvchi kompleks tizim sifatida rivojlantirilishi lozim.

4. XULOSA

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi.

Birinchidan, xorijiy investitsiyalar O‘zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiya qilish, ishlab chiqarish salohiyatini kengaytirish, yangi texnologiyalarni jalb etish va eksportni rivojlantirishning muhim omili hisoblanadi. Shu sababli investitsiyalarni jalb etish bilan bir qatorda ularni samarali himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish zarur.

Ikkinchidan, global iqtisodiy noaniqlik va siyosiy xatarlarning kuchayishi investitsiyalarni sug‘urtalashning iqtisodiy ahamiyatini oshirmoqda. MIGA kabi xalqaro institutlar bilan hamkorlikni kengaytirish yirik investitsiya loyihalarida xatarlarni kamaytirish va investorlarning moliyaviy manfaatlarini himoya qilish imkonini beradi.

Uchinchidan, xalqaro investitsiya bitimlarini takomillashtirish, investorlarning mulkiy huquqlarini kafolatlash va investitsiya nizolarini hal etish mexanizmlarini rivojlantirish mamlakatning investitsion jozibadorligini oshirishga xizmat qiladi.

To‘rtinchidan, investitsiya loyihalarini baholashda NPV, IRR va siyosiy xatarlarni hisobga oluvchi metodlardan foydalanish, sug‘urta mahsulotlarini diversifikatsiya qilish hamda raqamli monitoring tizimini joriy etish investitsiya faoliyati samaradorligini oshirishning muhim shartlaridir.

Umuman olganda, O‘zbekistonda xorijiy investitsiyalarni jalb etish va himoya qilish tizimini takomillashtirish huquqiy, iqtisodiy, sug‘urtaviy va institutsional mexanizmlarning o‘zaro uyg‘un rivojlanishini talab etadi. Taklif etilgan chora-tadbirlarning amalga oshirilishi investitsion muhitni mustahkamlash, xorijiy kapital oqimlarining barqarorligini oshirish va milliy iqtisodiyotning uzoq muddatli rivojlanishiga ko‘maklashishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”. Lex.uz .

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida. Lex.uz .

3. Keynes J. M. The General Theory of Employment, Interest and Money. London: Macmillan, 1936.

4. Solow R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. The Quarterly Journal of Economics, 1956, Vol. 70, No. 1, pp. 65–94.

5. Romer P. M. Endogenous Technological Change. Journal of Political Economy, 1990, Vol. 98, No. 5, pp. S71–S102.

6. Dunning J. H. Explaining International Production. London: Unwin Hyman, 1988.

7. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 25-dekabrdagi O‘RQ-598-son “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni. Lex.uz .

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. Asosiy kapitalga investitsiyalar bo‘yicha statistik ma’lumotlar. Stat.uz .